

Gyűjteményeink elhelyezése: környezeti és raktározási követelmények könyvtárak és levéltárak számára

Az alábbi cikk Mirjam Foot (Gyűjteményi és állományvédelmi igazgató, British Library) „Housing our collections: Environment and storage for libraries and archives” c. előadásának fordítása. Az előadás az IFLA 1995. évi isztambuli konferenciáján a Konzerválási szekció (Könyvtárápületek és állományvédelem) címmel rendezett ülésén hangzott el.

A könyvtári és levéltári gyűjtemények irányítását a könyvtárnak vagy a gyűjteménynek a szerepe és jellege kell, hogy meghatározza. A kölcsönző közkönyvtárak funkciója más, mint a tudományos könyvtáraké, és ugyancsak más egy nemzeti könyvtár vagy nemzeti levéltár szerepe és felelőssége, mint egy egyetemi könyvtaré. Következésképpen egy olyan könyvtárnak, amelynek gyűjteményeit elsődlegesen a rövidtávú használat vagy csak a kölcsönzés céljából hozták létre, vagyis azért, hogy az anyag *most* elérhető legyen, de nem azzal a szándékkal, hogy hosszabb távon megtartsák, más megőrzési, raktározási és állományvédelmi politikára van szüksége, mint annak a könyvtárnak vagy levéltárnak, amelynek gyűjteményeit most intenzíven használják ugyan, de amelynek az a szándéka, hogy a jövő nemzedékek számára is használható állapotban megőrizze azokat. A mód, ahogy a gyűjteményeket kezelik és elhelyezik, és a körülmények, amelyek között tárolják őket, közvetlenül kellene, hogy következzenek beszerzésük okából és céljából, használatuk mértékéből és módjából, valamint a döntésekből, hogy meg kell-e őket őrizni, vagy nem, és ha igen, mennyi ideig. Bár a különböző könyvtárak és levéltárak célja és szerepe nagy mértékben eltér egymástól, mindegyik beszerez dokumentumokat, legtöbbször azért, hogy azt használhatóvá tegye, most vagy később, és mindegyik meg akarja őrizni azokat rövidebb-hosszabb ideig, egyese az örökkévalóságig.

Aligha kell magyarázni, miért kell a hosszútávú megőrzésre szánt könyvtári és levéltári gyűjteményeket gondosabban szabályozott körülmények között raktározni, mint azokat, amelyeket leselejteznek, mihelyt információtartalmuk elveszíti pillanatnyi érdekességét, vagy mihelyt a nagymértékű használat miatt tönkremennek. Azt sem szükséges hangsúlyozni, hogy a szabadpolcos gyűjtemények más raktári paramétereiket igényelnek, mint azok, amelyek rejtve vannak a közönség és keze elől.

A gyűjtemények jellege: koruk, ritkaságuk és értékük, anyagaik és szerkezetük, méretük és formájuk, meghatározzák raktározásuk körülményeit. Senki nem vitatná, hogy egy modern referenzs könyvet, egy 18. századi, kötés nélküli

újsággyűjteményt, térképlapokat, egy 12. századi, illuminált, ékszerkötésű Bibliát és egy mikrofilm tekercset más és más módon kell a raktárban tárolni. Egyesek nagyobb biztonságot igényelnek, másoknak más és/vagy jobban szabályozott környezetre és külön védelemre van szükségük; egyeseket fiókban vagy fektetve kell raktározni, másokat polcokon, függőlegesen. Ha végigtekintünk a könyvtári és levéltári anyagok végtelen változatosságán, a jósló csontoktól és az agyagtábláktól a pecsétekig, glóbuszokig, tekercsekig, egyes lapokból álló csomókig, naplókig, folyóiratokig, modern, papírfedelű könyvekig, mikroficke-ekig és CD-ROM-okig (és minden más, ami ezek között van), nyilvánvalóvá válik, hogy nem létezik az „ideális (vagy akár csak átlagos) könyvtári és levéltári raktári körülmények” fogalma. Ideálisan, a raktári körülményeket azokhoz az anyagokhoz kellene igazítani, amelyekből a gyűjtemények felépülnek, de a legtöbb könyvtár számára ez gyakorlatilag nem oldható meg. Ráadásul, sok könyvtári egység maga is több anyag keveréke (papír, pergamen, fa, papírlemez, fényképek, bőr, cérna, ragasztó stb.), amely anyagok mindegyike számára mások az optimális körülmények. Kompromisszumokat kell kötni, és meg kell találni az egyensúlyt. Az elektronikus dokumentumok „elhelyezése” vagy „raktározása” a könyvtári és levéltári gyűjteményigazgatásnak egy egészen új szempontját veti föl. Nemcsak azért, mert a video lemezek, szalagok, CD-ROM-ok stb. más raktári körülményeket igényelnek, mint amelyek megfelelnek a cellulóz-alapú és más hagyományos könyvtári és levéltári anyagoknak, hanem azért is, mert inkább az információtartalom az, amit raktározunk és megőrizzünk, nem annak hordozója. Ezen felül, amikor a digitális anyagokról és adatbázisokról beszélünk, az elhelyezés (tárolás) vagy raktározás más értelmet nyer. A digitális és telekommunikációs technológiák nyújtotta lehetőségek révén, a hangsúly a „birtoklástól” (és ennél fogva a raktározástól) a hozzáférhetőség felé toódik el, úgy, hogy az információ tárolásának tulajdonképpeni helye lényegtelené válik, míg az információtartalom, az ismeret, amit az új médiumok hordoznak, az, amit meg kell őrizni. A digitális médiával kapcsolatban az információhoz való hozzáférés megkönnyítése kerül középpontba inkább, mint – az ismeret átvitelének integráns részeként – a hordozó. Ezért, a hordozó tulajdonlásának, elhelyezésének és raktározásának egész fogalomköre lényegtelené válik. Ami lényeges marad, az az információtartalom megőrzésének felelőssége. De ez a felfrissítést, átmásolást, új hordozóra való átvitelt jelenti inkább, mint azt a fajta védelmet és raktározást, ahogy az analóg anyagokat védjük és raktározzuk.

Az utóbbi években az állományvédelem filozófiája elmozdult a technológiába vetett túlzott bizalom és a technológia kiterjedt használata felől a minimális beavatkozás felé. A modern restaurátorok és könyvtárosok jobban kedvelik az egyszerűbb, kevésbé költséges és kisebb beavatkozással járó módszereket. A hangsúly a helyreállító (restauráló) kezelésekről a megelőző állományvédelmi programokra helyeződött át. Következésképpen, a gyűjtemények raktározása, környezetünk és raktári körülményeik fontosabbá váltak, és gondosabban figyelembe veszik őket. A körülményekre vonatkozó irányelvek és szabványok az első szükséges lépést jelentik, de ezeknek közvetlen kapcsolatban kell lenniük az illető gyűjtemény ismert fizikai jellemzőivel, és nem különülhetnek el annak az anyagnak a funkciójától és használatától, amelyre a raktári és környezeti körülményeket előírják.

Több ország jelentetett már meg a könyvtári és levéltári anyagok raktározására vonatkozó szabványokat. Nem túl régen, az ISO (Nemzetközi Szabványügyi Hivatal) felállított egy munkacsoportot a könyvtári és levéltári raktározás nemzetközi szabványtervezetének elkészítésére. A tervezetet hivatalosan idén májusban mutattk be az ISO tanácskozáson. Ez a tervezet a gyűjtemények hosszútávú raktározására koncentrál, és mivel nagy mértékben különböző éghajlati és gazdasági körülmények között kell alkalmazhatónak lennie, kerüli azt, hogy abszolút számokat adjon meg. Ehelyett bemutatja azokat a tényezőket és általános szabályokat, amelyeket tekintetbe kell venni egy új raktárépület tervezésénél, vagy egy meglévő épület átalakításánál. Foglalkozik minden anyaggal, amit általában a könyvtárakban és levéltárakban raktároznak, a különleges anyagok esetében pedig hivatkozik a létező szabványokra, ahol és amikor ilyen szabványok vannak. Az új szabványtervezet irányelveket tartalmaz az épület helyének megválasztására; azt ajánlja, hogy a raktár önálló legyen és iránymutatást ad a biztonságra; hangsúlyozza a klimatikus tehetetlenség elvét, és tárgyalja a könyvtári és levéltári raktár tervezésének és berendezésének követelményeit. Jelzéseket ad a hőmérséklet és légnedvesség paraméterek szabályozására, valamint a világításra és a levegő minőségére; hasznos irányelveket ad a tűjelzésre és a tűzoltó rendszerekre. A munkacsoport ugyan elhatározta, hogy nem megy bele a raktári irányítás tárgyalásába, de kiderült, hogy lehetetlen ezt a területet egészében elkerülni, mivel szükségesnek mutatkozott, hogy ajánlásokat készítsenek a polcokra és egyéb bútorzatra valamint a különböző típusú anyagok tárolására szolgáló eszközökre vonatkozóan, éppúgy, mint a takarításra és fertőtlenítésre, a katasztrófára való tervezésre és a kiállításokra is.

Ez a nemzetközi szabványtervezet semmiképpen nem annyira részletes, mint egyes nemzeti szabványok, de nem is lehet az, ha világméretű közönséget akar szolgálni. Gyakori, hogy a létező helyi építési, vagy egészségügyi és biztonsági előírások csak egy adott országra vonatkoznak, és hogy egyedi éghajlati vagy társadalmi-gazdasági körülmények különböző részletes irányelveket tesznek szükségessé. Ilyen szabványokra és irányelvekre szükség van, de ésszerűen és gyakorlatiasan kell értelmezni és alkalmazni őket. A könyvtár és a levéltár funkcióját és a gyűjtemények szükségleteit kell szolgálniuk. Nincs semmi értelme annak, hogy egy vagyont költsenek egy tökéletes légkondicionáló rendszerre, amely a hőmérsékletet állandó 16 °C-on és a relatív légnedvesség értékét 50%-on tartja és szűrői minden légszennyező anyagot kiszűrnek, ha az egy modern, kölcsönző könyvtár raktárában van, amely arra büszke, hogy a legutolsó, leginkább releváns, pillanatnyilag legérvényesebb információkat nyújtja, amint azok megjelennek. Hasonlóképpen, nincs értelme egy sokat használt referenz gyűjteményt nagyon alacsony hőmérsékleten és relatív légnedvességtartalom mellett raktározni, mivel ez csak problémákat jelent az anyagok hirtelen kiterjedése és/vagy a nedvesség lecsapódása miatt, amikor a raktárból az olvasóterembe viszik az anyagokat.

Amikor a környezeti és raktári körülményekre vonatkozó irányelveket és szabványokat értelmezik és alkalmazzák, figyelembe kell venni az anyag raktározásának helyén uralkodó éghajlatot, míg a szabványok alkalmazását bizonyára korlátozza a meglévő könyvtár- vagy raktárépület, és a felhasználható anyagiak. A többnyire mérsékelt éghajlaton, ahol nincs sem túl hideg, sem túl meleg, és

nincsenek rövid időn belüli, különösen nagy hőingadozások, sokkal könnyebb a gyűjtemények raktározása során fenntartani a viszonylag állandó és viszonylag megfelelő környezeti körülményeket. Másrészt, a világnak azon a részén, ahol a nyarak forrók és nedvesek, télen pedig a külső hőmérséklet jóval fagypont alá süllyed és a központi fűtés meleg, száraz levegőt szolgáltat, valóban nagy probléma a raktárat és az olvasói tereket olyan hőmérsékleten és légnedvességben tartani, ami elfogadható mind a könyvtári és levéltári anyagok, mind az emberek számára. Hegyes vidékeken, ahol a hegy belsejében mély barlangokat lehet könyvtári vagy levéltári raktár céljára használni, nem gond az állandó környezeti körülmények fenntartása, feltéve, hogy nem kell az anyagok használata miatt azokat nagy hőmérséklet- és relatív légnedvesség-változásoknak kitenni. Másrészt, a helyzet kedvezőtlenebb például Dél-Amerika vagy India városaiban, ahol a hőmérsékletet és a nedvességtartalmat mechanikai eszközökkel kellene alacsony értékeken tartani, ugyanakkor ez ott anyagilag nem engedhető meg.

Az uralkodó társadalmi éghajlatot is tekintetbe kell venni. A raktári körülmények biztonsága több figyelmet igényel városokban, ahol nagy a bűnözés aránya, vagy a politikailag instabil országokban. A terrorizmus az utóbbi években jóval komolyabb fenyegetéssé vált, bár egyes országokban a politikai nyugtalan-ság évszázadok óta része a mindennapi életnek. A lopás – az olvasók és a könyvtári dolgozók részéről egyaránt – szintén tény, és ezért olyan raktári és olvasási feltételeket kell teremteni, amelyek a kockázatot a minimálisra csökkentik.

Az épület, amelyben a gyűjteményeket tartják, nagyon megnedvezítheti a raktári körülményekre vonatkozó, nemzeti vagy nemzetközi szabványok alkalmazását. Középkori, vagy 16. századi épületek, amelyeknek vastag falaik és kicsi ablakaik vannak, természetes szigetelést nyújtanak, és, feltéve, hogy megfelelő a

fenntartásuk, kiváló raktári körülményeket biztosíthatnak. A 19. századi és 20. század eleji épületek, ha rossz volt a karbantartásuk, mára már hasznos élettartamuk végére értek, és falaik egyre jobban nedvesednek, az alagsorok beáznak, rosszul vagy alig vannak szigetelve, és nagy, rosszul záródó ablakaik vannak, te-tejük lyukas. A falon kívül vezetett fűtőcsövek száraz meleg légszákók kialakulását, a kívül vezetett vasgerendák pedig a nedvesség kondenzálódását idézik elő. Ugyanakkor, az ilyen épületekbe nem könnyű kielégítő légkondicionálást beszerezni, sem szigetelni a huzat és a légszennyezés ellen. Az ablakokat dupla üvegezéssel lehet ellátni, amelyre rolót vagy ultraibolya sugárzástól védő ernyőket lehet tenni, a csöveket be lehet vonni, a tetőt ki lehet javítani, a gyűjtemény egyes részeit dobozokba lehet tenni, és így védeni a fénytől, nedvességtől és szennyezéstől, de mindez inkább csak késlelteti a bajokat.

Egy erre a célra épült könyvtár- vagy raktárépületben, amelyben jól szigetelt és jól védett raktárterek vannak, messze kisebb gondot jelent a megfelelő körülmények fenntartása, ha egyszer sikerült létrehozni őket. De még új és e célra épült épületekben is válhat a légkondicionáló berendezés működtetése lehetetlenül költségessé, amint ezt több könyvtár és levéltár már tapasztalta. Csak egyes kiválasztott területeken működtetni, vagy ki- és bekapcsolni, nem megoldás. Nemcsak azért nem, mert árthat a berendezésnek, hanem azért sem, mert olyan változásokat idéz elő a hőmérsékletben és a relatív légnedvességben, ami önmagában is nagyon veszélyes lehet.

A gyűjtemények biztonságos védelmének és a katasztrófák megelőzésének vagy a velük való megbirkózásnak a szükségessége szintén hatással van a gyűjtemények elhelyezésének módjára. A nagy biztonságú területek gyakran kívánatosak, és feltétlenül szükségesek lehetnek, de a biztonsági előírások, amelyek túl szigorúak, és a belépést egy vagy két személyre korlátozzák, hirtelen veszély esetén önmaguk ellen fordulhatnak. Az ésszerűen szabályozott bejutásnak követelménynek kell lennie, ha bármiféle biztonsági raktározást terveznek. A katasztrófa megelőzési és felkészülési terveknek teljesen világossá kell tenniük nemcsak azt, hogy hol raktározzák a legértékesebb állományt, de azt is, hogy lehet azt elérni, és, ha kell, gyorsan eltávolítani. A katasztrófa terveknek információkat kell tartalmazniuk az ismert akadályokról és fel kell tüntetniük több bejutási pontot és útvonalat is. Életbevágóan fontos a gyors összeköttetés a tűzoltó szolgálattal, és a jó kapcsolatok kialakítása olyan intézményekkel és vállalatokkal, amelyek szakszerű fagyasztó és restauráló lehetőségekkel rendelkeznek, valamint olyanokkal, amelyek tartalék felszerelést tudnak nyújtani. Azok, akik felelősek a katasztrófa kézbentartásáért, vagy saját maguk kell ismerjék, hogyan lehet működtetni a hőmérséklet- és nedvességszabályozást, vagy azonnal el kell tudniuk érni azokat, akik ezt ismerik. Itt most nem téma a katasztrófa megelőzés vagy kézbentartás, de a mindenféle katasztrófák lehetőségét és megelőzésük vagy elhárításuk különböző módjait tekintetbe kell venni a raktárterek tervezésénél. Például, az épületnek mind a szerkezete, mind az anyagok, amelyekből épül, mind a bútorszat anyagai tűzállóak kell, hogy legyenek, és bomlásuk során nem idézhetnek elő nagymennyiségű koromképződést. A nagy raktártereket tűzrekeszre kell osztani, és automatikus tűzjelző és tűzoltó rendszereket kell felszerelni. Újabb tapasztalatok rámutattak arra, milyen fontos a tűz gyors

jelzése és elfojtása, még mielőtt a tűz fellobban. Mivel a Halon gázokat már nem lehet használni, a szén-dioxid pedig csak kis, légmentesen zárt terekben alkalmas, ahol emberek nem tartózkodnak, komolyan tekintetbe kell venni a hatékony és gyorsan működő sprinkler (önműködő, vízzel oltó) rendszereket. A vízpárával működő rendszerek biztatónak látszanak, de a kereskedelemben még nem kaphatóak. A füst és korom keletkezését nehéz megakadályozni, és nagy károkat okozhatnak. A hatékony füstelszívás és a jól szabályozott ventiláció nagyon ajánlatos.

A víz mindenképpen ellensége a könyveknek és iratoknak, származzék akár a tűzoltásból, akár a tető hiányosságaiból vagy árvízből. Mára azonban jobban ismert ellenség lett, amely ellen fagyasztással és fagyasztva szárítással lehet küzdeni. Mindazonáltal, az épület szerkezete és a hatékony lefolyórendszer nagy mértékben megelőzheti a víz szabályozatlan bejutását vagy egy árvíz vagy tűz után a víz benmaradását.

A szennyeződés és por, valamint – főleg városokban – a légszennyező anyagok, mint a kén-dioxid, nitrogén-oxidok, ózon, klór, mind károsítják a könyvtári és levéltári anyagokat. A levegő minőségét a raktárban rendszeresen figyelni kell, és, ha szükséges, szűrőrendszert kell használni mind a légszennyező gázok, mind a porrészecskék kiszűrésére.

Fontos ezeknek a szűrőrendszereknek a megfelelő karbantartása. Különösen a fényképezési anyagok, a hangfelvételek, optikai lemezek és mágneses hordozók nagyon érzékenyek az oxidáló szennyezésekre, ezért, ideális esetben, külön kell őket raktározni. Fontos a megfelelő ventiláció, és elegendő teret kell hagyni az emeletek, falak, mennyezetek és a raktári bútorok, valamint a polcállványok között is, mivel az álló levegő kedvez a penészgomba növekedésének. Ha nincs természetes szellőzés (légcser), olyan ventilációs rendszert kell beépíteni, amely óránként legalább öt légcserét végez, és legalább 20% friss levegőt juttat be egyszerűen.

Sokat írtak már a levegő hőmérsékletének és relatív nedvességtartalmának szabályozásáról. Minden kémiai reakciót, ami hat a könyvtári anyagokra, gyorsít a hő, és nedvesség jelenlétében mennek végbe. Ezért fontos, hogy a hőmérséklet olyan alacsony legyen, amennyire az gyakorlatilag lehetséges. Másrészt, a túl alacsony nedvességszint (magas hőmérséklet mellett) az anyagok kiszáradását idézi elő, ami törékenységet okoz. A hőmérséklet és a nedvességtartalom szoros kapcsolatban vannak, és nem tekinthetők egymástól elkülönítve. Különösen fontos, hogy a lehető legkevesebb hirtelen változás (fluktuáció) következzen be. Ezen felül az anyag használatának mértéke is fontos tényező. A hideg raktározás olyan anyagok esetében felel meg, amelyeket nem, vagy csak nagyon ritkán használnak. Ha azonban ilyen anyagot használatra ki kell adni, nagyon gondosan kell szobahőmérsékletre és a normál relatív légnedvességtartalomra újra-kondicionálni. A fény által okozott kár összeadódik, és az intenzitást, a hatóidőt és hullámhosszelosztást kell figyelembe venni. Ultraibolya szűrők és szóró felületek (diffúzorok) alkalmazása ajánlott. Általános szabályként mondható, hogy a raktárhelyiséget nem szabad jobban megvilágítani, mint amennyire az a dokumentumok kivételéhez és visszarakásához szükséges.

Ezeket az irányelveket teljességükben a muzeális, hosszú távon megőrzendő gyűjtemények esetében kell alkalmazni. De, a gyűjtemények nem statikusak. Nő-

nek, és változtathatják funkciójukat. Azok a gyűjtemények, amelyeket elsősorban kölcsönzésre használtak, referenz gyűjteményekké válhatnak (és fordítva), míg a ma szabadpolcos anyagból később raktárban tartott, muzeális állomány lehet. A használatban és funkcióban bekövetkező változások magukkal hozzák azt, hogy más raktártérre és körülményekre lesz szükség. Ez azt jelentheti, hogy az anyagot időnként költöztetni kell az épületen belül, ahol használják, vagy ebből az épületből egy távolabbi helyre (ahol nem használják); kevésbé biztonságos területről egy biztonságosabbra; vagy esetleg egy könyvtár különböző helyeken raktározott részeit együvé kell költöztetni, tehát többféle, különböző körülmények közül egységes, de más körülmények közé kell vinni őket. Azt, hogy az ilyen költöztetések a gyűjtemények biztonságát veszélyeztetik, aligha kell hangsúlyozni. Minden megbolydítás, extra mozgatás, változás a körülményekben, kockázatos a gyűjteményre nézve. Feladatunk az, hogy az ilyen kockázatokat minimálisra csökkentsük, és megpróbáljuk megelőzni őket. Bármilyen költözésről legyen is szó, a tervezés és a felkészülés nem lehet túlságosan gondos vagy részletező.

A gyűjtemények megnövekedése gyakran eredményezi elhelyezési módjuknak teljes újragondolását. Ha egy könyvtár vagy levéltár egy nagy város központjában van, ahol a hely nagyon értékes és a földárak vagy bérleti díjak az égit szöktek, szükségessé válhat, hogy a raktározást a használattal kapcsolják össze, és a kevésbé vagy egyáltalán nem használt anyagot máshol helyezték el, lehetőleg tömören raktározva, viszonylag alacsony hőmérsékleten egy távolabbi helyen, ahol a költségek jelentősen kisebbek. A legtöbb, ha nem az összes könyvtár és levéltár állandó küzdelmet folytat a növekedő állományokkal és az ebből következő helyhiánnyal. Soha sem lesz arra elég hely, hogy mindent meg-

tartsanak és raktározzanak, még abban a valószínűtlen esetben sem, ha valaha elég pénz volna arra, hogy mindent beszerezzenek. Ezért döntéseket kell hozni, nemcsak a távoli helyen való tömör raktározásról, hanem a más hordozóra való átvitelről és az eredeti példányok selejtezéséről, vagy egyszerűen a selejtezésről. Nem könnyű megteremteni a helyben való és a távoli raktározás közötti egyensúlyt, mivel sok tapasztalatot és ismeretet igényel, a gyűjtemények használati módját illetően. A használóktól származó információk is nélkülözhetetlenek. A más hordozóra, akár mikrofilmre, mikrofiche-re vagy digitális formára való átvitel kézenfekvő módszernek látszik arra, hogy megküzdjünk a raktári helyhiánnyal. De arról, hogy az eredetit meg kell-e őrizni, ha a helyettesítő másolat elkészült, egyáltalán nem lehet mechanikusan dönteni. Ha a másolat rendelkezésre áll, az eredetit el lehet szállítani egy távoli helyen lévő, hűvös, tömör raktárba, de elérkezhet az a perc is, amikor már a távoli raktárban sem lesz hely, és akkor mindenképpen meg kell hozni a nehéz döntést, arról, mit selejtezzünk ki, és mit tartsunk meg. Az ilyen döntéseknek az anyag jellegén, a későbbi, valószínű használatán és a használat valószínű célján kell alapulniuk, a közeli és a távolabbi jövőben egyaránt. Ezekhez a döntésekhez ismerni kell azt is, hogy az adott anyag az országban vagy külföldön mennyire érhető el. A jövőbeli használói nemzedékek igényeinek felbecsülése nem könnyű feladat, de meg kell tenni, amikor bármilyen anyag selejtezéséről döntünk. A könyvtárak közötti aktív együttműködés minimálisra csökkenti annak esélyét, hogy ritka vagy egyedí anyagot valahol kiselejtezzek.

A gyűjtemények szükségleteit a raktárban a gyűjtemények jellege és használatuk funkciója határozza meg, a raktározási politikát pedig a könyvtárnak vagy levéltárnak a céljai és funkciója. Ha egy raktározási politikát egyszer megfogalmaznak, akkor azt meg is kell valósítani, aminek sikere nagy mértékben függ az erre fordítható erőforrásoktól. Az olyan emberi erőforrások, mint az értelem, felfogó képesség, ismeretek, a józan ész, idő és energia mind életbevágóan fontosak, de megfelelő anyagiak nélkül nincs esély arra, hogy a raktározási politika vagy a raktározási program – akármilyen gondosan és jól gondolták is ki azokat – megvalósuljon. A raktározás, bár rendkívül lényeges és alapvető funkció, nem az egyetlen, amely a könyvtár vagy a levéltár anyagi eszközeit igényli. Mielőtt meghatározzuk, hogy hol van az állomány raktározására fordított anyagiaknak a helye a pénzforrásokot terhelő egyéb igények között, meg kell néznünk, mi a kapcsolata más könyvtári és levéltári funkciókkal.

Ha a *gyarapítást* tekintjük, a könyvtáraknak vagy levéltáraknak meg kell határozni, hogy egy bizonyos művet miért, milyen célból szerez be. Ha ez csak egy vagy legfeljebb két évi használatot jelent, a raktározási körülmények kevésbé lényegesek (feltéve, hogy nem okozzák kifejezetten a mű gyors károsodását), mint ha egy művet az állományban való tartó megőrzés szándékával szereznek be. Ebben az esetben, a megőrzés és annak hatása a raktári körülményekre, gyakorlatilag éppen olyan fontossá válik, mint a mű beszerzése. A *hozzáférhetőség* és a raktározás közötti kapcsolatot is tekintetbe kell venni. A szabadpolcos anyag, funkciójából eredően, kevésbé biztonságos elhelyezést kap, mint a zárt raktárban lévő, azaz nem közvetlenül hozzáférhető. Olyan hőmérséklet és relatív légnedvesség mellett kell tartani, amely ésszerűen kényelmes a használók szá-

mára. A katalógusok vagy állományjegyzékek révén való hozzáférhetőség hatásal van a raktározási szükségletekre. A jobb, könnyebben hozzáférhető katalógusok, amelyek a könyvtári hálózatokban szélesebb körben rendelkezésre állnak, a használatot növelni fogják, ezért megnő a védelem iránti igény is. Ez a védelem jelenthet dobozokat vagy burkolatokat, de jelentheti a raktári berendezés vagy a környezet körülmények javítását is. Másrészt, a katalógusok irányíthatják a használatot a helyettesítő másolatok felé is, így védve az eredeti anyagot a túlzott használatától, ami viszont megvalósíthatóvá teszi a távoli, hűvös raktárban való tárolást.

A kapcsolat a *közönségszolgálat* politikája és gyakorlata valamint a raktározási körülmények között szintén fontos. A megfelelő biztonsági politika, vagy egy olyan politika, amely korlátozza az eredetihez való hozzáférhetőséget a helyettesítő másolatok használata érdekében, befolyásolja az anyag raktározásának módját is. Ha aktív és elegendő felügyelet van az olvasói terekben, rendszeres körbejárással, a szabadpolcos hozzáférés kevésbé kockázatos. Ha helyettesítő másolatokat használnak inkább az értékes vagy törékeny eredeti példányok helyett, akkor ez utóbbiakat biztonságos, megfelelően szabályozott környezetben lehet tartani. Minden könyvtárnak vagy levéltárnak, ahol az értékes anyag egy része állandó kiállításon van elhelyezve, a kiállítási tárlókat a raktár részének kell tekintenie, és nemcsak a tárlók biztonságos voltáról, és a megfelelő, szabályozható légköri körülményekről kell gondoskodnia, hanem azt is biztosítania kell, hogy a fény összeadódó károsító hatásai ellen védő intézkedéseket hozzanak, és hogy a kiállítási bútorzat, az állványok és támasztékok, a háttérként vagy tárlóbélészként használt anyagok inkább a kiállított anyag védelmére legyenek, mintsem hogy a károsodást gyorsítsák.

Minden *kölcsönző*, vagy aktív kölcsönző szolgálatot fenntartó könyvtárnak a csomagolást és a szállítóeszközöket is a könyvtári raktározás részének kell tekintenie. Azt kell tulajdonképpen mondani, hogy ha a gyűjtemény egyes részei életük nagy részét úton töltik, egyik könyvtárból a másikba, és hogy ha ezeket a gyűjteményrészeket hosszútávon szándékoznak megőrizni, akkor a körülmények, amelyek között szállítják, és a védelem, amit a szállítás során kapnak, éppen annyira fontos, mint a körülmények és a védelem az állandó raktárban.

*

A könyvtár költségvetésének tervezésekor emlékezni kell ezekre a kapcsolatokra, és fel kell ismerni, hogy nincs értelme sok pénzt költeni könyvekre, kéziratokra, elektronikus szövegekre, új technológiára, katalógusokra vagy drága kiállítási tárlókra, ha az anyagot, ami ezeknek a funkcióknak az alapja, a gyűjteményeket rosszul tárolják, úgy, hogy hamarosan nem lesznek használhatóak, vagy, ami még rosszabb, egyáltalán nem tudják őket elhelyezni.

Egyensúlyoznunk kell a raktározás, a megelőző állományvédelem kívánalmait és a kezelést, az aktív helyreállítás szükségletei között is. De ismétcsak, kevés értelme van sok pénzt, időt és munkát fordítani a papír- és pergamenjavításra, a tinták és festékek aprólékos rögzítésére, vagy a könyvkötések eredeti szerkezetének munkaigényes helyreállítására, ha azután egy ilyen, gondosan restaurált darabot nem megfelelő raktári körülmények közé helyeznek el, ahol nem kapja

meg a szükséges védelmet, ahol éri a nappali fény, vagy ahol a változó vagy a túl nagy hő és légnedvesség gyorsan újra előidézi a kémiai vagy akár a mechanikai leépülést. A drága kezelésekre költött pénz így kidobott pénz lesz, ha a restaurált anyag visszakerül azok közé a körülmények közé, amelyek előzőleg is okozták vagy felgyorsították a károsodását.

Azt, hogy mennyi pénzt költsenek megelőző állományvédelemre egyrészt, és mennyit az aktív restaurálásra másrészt, elsősorban az anyag állapota és a használat mértéke határozza meg. Egy kevésbé használt könyvtár vagy levéltár, amelynek főleg régebbi, pergamenen vagy rongypapíron lévő anyaga van, anyagi erőit a megfelelő raktári körülmények kialakítására és védődobozok készítésére koncentrálhatja, míg egy sokat használt, főleg 19–20. századi gyűjteményben, ahol sok a törékeny papír és a széteső kötés, az állományvédelmi pénzek tekintélyes részét kell vagy helyettesítő másolatok készítésére vagy az eredeti példányok kezelésére fordítani, mivel a védelem és a jó tárolás önmagában nem teszi az ilyen gyűjteményeket használhatóvá.

Bár az egyensúly gyűjteményenként és a gyűjtemények egyes részei között is más és más lesz, a raktározás alapvető tevékenysége marad minden könyvtárnak és levéltárnak. Elvégre, gyűjteményeink képezik létjogosultságunk alapját, amelyek nélkül egyetlen funkcionkat és szolgáltatásunkat sem tudnánk teljesíteni. Nagyságuktól, terjedelmüktől, anyaguktól vagy formátumuktól függetlenül, ezeket a gyűjteményeket valahol el kell helyezni. Valahol, ami megfelelő számunkra, ami megakadályozza (vagy legalább lassítja) károsodásukat, ami elérhetővé teszi őket (ha és amikor szükség van rájuk), és ami megőrzi őket arra a célra, amiért beszerezték őket.

Mirjam Foot
(ford.: Kastaly Beatrix)

A British Council a Magyar Könyvtárosok Egyesülete közreműködésével pályázatot hirdet egy 1996. február 18-tól március 1-ig tartó angliai tanulmányútra 9 fő részére. A tanulmányút magában foglal egy egyhetes könyvtári menedzsment kurzust a norwichi University of East Anglia-n és egy egyhetes könyvtárlátogatási programot Dublinban. A pályázat alapfeltétele az angol nyelv aktív használata. Pályázhatnak gyakorló könyvtárosok és tájékoztató szakemberek és végzős könyvtároshallgatók.

A részletes pályázati feltételeket és a jelentkezési űrlapokat november 13-tól lehet beszerezni a Magyar Könyvtárosok Egyesülete titkárságán (Budapest, Hold u. 6. I. 106., 1054 Tel: 111-8634). Az angol nyelvű pályázat benyújtásának határideje: 1995. december 15. A pályázatokat egy bizottság bírálja el, a személyes beszélgetések időpontjáról a pályázók értesítést kapnak.